

5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА.

УДК 343.35

Ольга Баранецька,

кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної безпеки та фінансових
розслідувань юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Олександра Олійничук,

кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної безпеки та фінансових
розслідувань юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглянуто діяння, що відносяться до зловживання владою або службовим становищем. Проаналізовано кількісні та якісні показники щодо протидії зловживанню владою або службовим становищем. Висвітлено аспекти економічної злочинності з позицій службових злочинів. Сформульовано рекомендації та заходи протидії зловживанню владою або службовим становищем з метою попередження економічної злочинності.

Ключові слова: службове становище, зловживання службовим становищем, протиправне діяння, кримінальна відповідальність, економічна злочинність.

Баранецкая О., Олійничук А.

Зловживання владою або службовим становищем як елемент економічної злочинності

Рассмотрены деяния, относящиеся к злоупотреблению властью или служебным положением. Проанализированы количественные и качественные показатели по противодействию злоупотреблению властью или служебным положением. Освещены аспекты экономической преступности с позиций служебных преступлений. Сформулированы рекомендации с противодействия злоупотреблению властью или служебным положением с целью предупреждения экономической преступности.

Ключевые слова: служебное положение, злоупотребление служебным положением, противоправное деяние, уголовная ответственность, экономическая преступность.

Baranetska O., Oliynychuk O.

Abuse of power or official position as an element of economic crime

The acts relating to the abuse of power or office position were considered. The quantitative and qualitative indicators of counteracting to abuse of power or office position were analyzed. The aspects of economic crime from the point of official misconduct were highlighted. The recommendations for combating of abuse of power or office in order to prevent economic crime were formulated.

Keywords: official position, abuse of office position, wrongful act, criminal liability, economic crime.

© Ольга Баранець, Олександра Олійничук, 2018

Постановка проблеми. Надзвичайно небезпечним антисоціальним феноменом в умовах пресійних явищ в економіці України та всеосяжності дестабілізаційних соціально-економічних процесів, що посилює гальмування процесу євроінтеграції, сприяє розвитку гібридних загроз, втраті міжнародних конкурентних позицій нашої держави та перешкоджає досягненню її фінансово-економічної стабільності, є масштабний розвиток злочинних діянь та функціонування могутніх злочинних формувань.

Саме тому питання нівелювання злочинності завжди залишатимуться актуальними та привертатимуть увагу як суспільства загалом, так і науковців зокрема. Вивчення та досконале опрацювання проблематики детермінації злочинності, її системності, багаторівневості та загального стану в нашій державі дозволять віднайти потрібні превентивні заходи та важелі впливу задля зменшення цього негативного соціального явища, яке глибоко вкорінилося в наше буденне життя в силу різних обставин та пролонгує безперервність правових деліктів.

Особливе зацікавлення викликає тематика злочинності у сфері службової діяльності (розділ XVII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України [3]), зокрема зловживання владою або службовим становищем (статті 364, 364-1 КК України [3]) у контексті економічної злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти протидії проявам і наслідкам злочинної діяльності, пов'язаної із зловживанням владою чи службовим становищем, висвітлені у наукових працях останніх років. Так, у статті М.-М. С. Яциніної розглянуто окремі аспекти об'єктивної сторони складів злочинів, що передбачають відповідальність за службові зловживання [8]. О. О. Вольський обґрунтував обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем [1]. У публікаціях В. О. Мартиненко надано кримінологічну характеристику особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем [4], а також висвітлено особливості кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, що вчиняють державні службовці [5]. Праця М. В. Сийпюкі присвячена з'ясуванню наслідків зловживання владою або службовим становищем як злочину [6]. Отже, в наукових дослідженнях здебільшого окреслюються кримінально-правові та кримінологічні аспекти даного діяння. Водночас недостатньо уваги приділено взаємозв'язку зловживання владою чи службовим становищем із економічною злочинністю.

Метою статті є висвітлення проблематики протидії зловживанню владою чи службовим становищем у контексті попередження економічної злочинності та формулювання відповідних авторських рекомендацій у даному напрямі наукових розробок.

Виклад основного матеріалу. Згідно із тлумачним словником української мови зловживати – це вживати, використовувати що-небудь на зло або шкоду комусь [7, с. 598]. Зловживати владою можуть ті особи, які безпосередньо нею наділені, а інші можуть зловживати службовим становищем або повноваженнями. Службове становище службової особи складають її права, обов'язки, повноваження, які зумовлюють її спеціальний статус і притаманні лише їй як службовій особі. Це повинні бути лише ті права, обов'язки, повноваження, які прямо передбачені в законодавстві, посадових інструкціях, статутах, положеннях та інших актах, які визнають правовий статус службової особи. Особливістю повноважень службової особи є те, що вони не є її природними правами, обов'язками, а є делегованими певним суб'єктом для виконання завдань держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій [8].

Варто розглянути діяння, що відносяться до категорії «зловживання владою або службовим становищем», які об'єктивовані у статтях 364, 364-1 КК України (табл. 1).

Таблиця 1

Діяння, що відносяться до зловживання владою або службовим становищем

№ п/п	Характеристика злочину зловживання владою або службовим становищем	Міра покарання
1	2	3
1.	Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди (яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.	Карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Продовження табл. 1

1	2	3
2.	Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно спричинило тяжкі наслідки (які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян).	Карється позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
3.	Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.	Карється штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.
4.	Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо воно спричинило тяжкі наслідки.	Карється штрафом від чотирьохсот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка: побудовано на основі [3].

Результати аналізу даних протягом 2015–2017 рр. щодо зловживання владою або службовим становищем, зареєстрованих органами внутрішніх справ України, відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз кількісних і якісних показників щодо протидії зловживанню владою або службовим становищем

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2015	2016	2017	2017 р. від 2015 р.	2017 р. від 2016 р.
1	2	3	4	5	6	7
1.	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	2238	2331	2286	48	-45
2.	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	189	93	183	-6	90
2.1.	Частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, % (п.2/п.1)*100%	8,4	4,0	8,0	-0,4	4,0
3.	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст. 280 КПК України	4	3	1	-3	-2
4.	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду	190	87	172	-18	85
4.1.	- з обвинувальним актом	134	72	161	27	89
4.2.	- з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	33	3	2	-31	-1
4.3.	- вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	7	2	3	-4	1
4.4.	- вчинені групою осіб	16	10	6	5	-6
5.	Частка кримінальних правопорушень, за якими провадження направлено до суду, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, % (п.4/п.1*100%)	8,5	3,7	7,5	-1	3,8
6.	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	1044	788	879	-165	91
7.	Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято	2064	2253	2121	57	132
7.1.	Частка кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято , у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, % (п.7/п.1*100%)	92,2	96,7	92,8	0,6	-3,9

Примітка: побудовано на основі [2].

Отже, на основі даних табл. 2 можна зробити такі висновки:

1) протягом 2015–2017 рр. збільшилась кількість облікованих органами внутрішніх справ України кримінальних правопорушень у сфері зловживання владою або службовим становищем. Так, у 2017 році зафіксовано 2286 злочинів, що на 48 більше, ніж у 2015 році, хоча і на 45 менше ніж у 2016 році. Таким чином, загалом встановилась негативна тенденція у результаті кількісного зростання зловживання владою або службовим становищем;

2) відзначається суттєве коливання кількості кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру. У 2017 році було вручено повідомлення про підозру у 183 кримінальних правопорушеннях, що на 6 менше, ніж у 2015 році та на 90 більше, ніж у 2016 році. Частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень за аналізований період є вкрай низькою і варіює від 4,0% (2016 рік) до 8,4% (2015 рік). У 2017 році даний показник становив 8,0%, що вказує на певне підвищення ефективності роботи правоохоронних органів у напрямі виявлення підозрюваних осіб у вчиненні даного злочину порівняно із попереднім роком, однак загалом відзначається низька результативність протидії даній злочинній діяльності;

3) у 2016 році було обліковано 172 кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, що на 18 менше ніж у 2015 році та на 85 більше, ніж у 2016 році. Коливання кількості кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, зумовило зниження їхньої частки у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, а саме: 8,5% – у 2015 році, 3,7% – у 2016 році та 7,5% – у 2017 році, що є черговим підтвердженням невисокої ефективності діяльності правоохоронних органів у досліджуваній сфері;

4) кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, мають загалом спадаючу тенденцію (їхня кількість зменшилась із 1044 – у 2015 році до 879 – у 2017 році). Водночас кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято, протягом аналізованого періоду зростає. Так, у 2015 році вона становила 2064 кримінальних правопорушень, у 2016 році – 2253, проте у 2017 році – 2121, що на 57 кримінальних правопорушень більше, ніж у 2015 році. Частка кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень є надзвичайно високою і коливається в межах 92,2% – у 2015 році та 96,7% – у 2016 році, що знову ж доводить низьку ефективність вітчизняної правоохоронної системи у напрямі протидії зловживанню владою або службовим становищем.

Загалом обставини, що сприяють розвитку даного антисоціального явища та його швидкої інтеграції в усі сфери господарської діяльності суб'єктів економіки можна розділити на: соціально-психологічні (пов'язані із недосконалістю та недієвістю правовиховної роботи, психологічним кліматом населення, його менталітетом, низьким рівнем законослухняної поведінки, атрофією почуття протесту проти протиправних засобів досягнення матеріальних статків і т.д.); організаційно-господарські (характеризуються похибками в правотворчій діяльності, дисбалансами економіко-правових і моральних орієнтирів, передбачають недосконалість роботи контролюючих органів та ін.).

Основними чинниками зародження та розвитку злочинності у сфері економічної діяльності на вітчизняних теренах є: історичні трансформаційні процеси у державі, як-от бурхливий розвиток кримінальних відносин після розпаду Радянського Союзу; глобальна соціально-економічна та політична криза в державі; недосконалість правового поля; дисбаланси економічної сфери; невідповідність між економічними потребами й інтересами окремих господарюючих суб'єктів, індивідуумів і суспільства й економічними можливостями їхнього задоволення.

Характерні риси злочинності у сфері економіки наступні: по-перше, вона завдає економічної, політичної та моральної шкоди державі та суспільству; по-друге, вчиняється свідомо та навмисно; по-третє, обумовлена корисливими діями, що передбачають отримання економічних вигод.

Дослідження питання економічної злочинності через призму службових злочинів дає можливість зробити висновок про те, що вони вважаються такими лише за тих умов, коли особа використовувала власне службове становище чи повноваження з корисливих мотивів або з особистої зацікавленості з метою отримання особистого зиску, що спричинило шкоду інтересам держави, громадськості, юридичних або фізичних осіб. До економічних злочинів службових осіб можна віднести розкрадання шляхом зловживання службовим становищем і корисливе зловживання, систематичний збут краденого майна, доведення підприємств до банкрутства, аварій або катастроф, незаконне отримання платежів при їх розподілі між окремими особами за фактично виконані роботи з привласненням посадовою особою певних сум і т. д.

З метою попередження економічної злочинності доречними, на нашу думку, будуть такі рекомендації та заходи протидії зловживанню владою чи службовим становищем:

- 1) перевірка особистих якостей службової особи, у тому числі з використанням поліграфу;
- 2) профілактика протиправних дій, що передбачає роботу з персоналом, реалізацію мотиваційних заходів, які спрямовані на формування негативного ставлення до фактів розкрадань, заохочення чесної роботи, організацію протидії розкраданню шляхом застосування перехресного контролю, регулярне проведення перевірок фінансової діяльності, оснащення приміщень засобами охорони та відеоспостереження;
- 3) моральне та матеріальне стимулювання;
- 4) дотримання принципу невідворотності покарання, який передбачає фіксування усіх правопорушень юридично, зі складанням протоколу тощо.

Висновки. Таким чином, рівень економічної злочинності, у тому числі зловживання владою або службовим становищем, є вагомою загрозою безпечному соціально-економічному розвитку України, що зумовлює застій та перешкоджає економічному піднесенню в державі, пролонгує дестабілізаційні процеси, породжує соціальну дискримінацію та поляризацію населення за рівнем доходів.

Формування цілісного розуміння причин виникнення економічної злочинності в межах зловживання владою або службовим становищем, її сутнісних ознак та об'єктивний аналіз проявів і заходів протидії зловживанню владою або службовим становищем дозволило окреслити превентивні вектори щодо запобігання цій загрозі та зорієнтувати увагу на посилення дієвості управлінського ресурсу в потрібному напрямі з метою мінімізації деструктивних тенденцій кількісних і якісних показників злочинності.

У подальших наукових розробках буде розглянуто вплив економічної злочинності на окремі структурні складники національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Вольський О. О. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем / О. О. Вольський // *Митна справа*. – 2014. – № 2 (2.2). – С. 244–251.
2. *Звітність про роботу органів досудового розслідування за 2015–2017 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>.
3. *Кримінальний кодекс України* [Електронний ресурс] : Закон України: [прийнято ВР 05.04.2001 № 2341-III]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>.
4. Мартиненко В. О. Криминологічна характеристика особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем / В. О. Мартиненко // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. – 2017. – № 1. – С. 99–110.
5. Мартиненко В. О. Особливості кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, що вчиняють державні службовці / В. О. Мартиненко // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. – 2017. – № 3. – С. 118–132.
6. Сийплові М. В. Зловживання владою або службовим становищем: визначення наслідків злочину / М. В. Сийплові // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2015. – Вип. 33(2). – С. 127–130. – (Сер. «Право»).
7. *Словник української мови: в 11 т. Т. 3* / Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька ; ред. колег. І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1972. – 744 с.
8. Яциніна М.-М. С. Об'єктивна сторона складів злочинів, що передбачають відповідальність за службові зловживання: окремі аспекти / М.-М. С. Яциніна // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016. – № 3. – С. 185–189.

References

1. Volskyi, O. O. (2014) *Obstavyny, shcho pidlihaiut dokazuvanniu pid chas rozsliduvannia zovolodinnia chuzhym mainom, shliakhom zlovzhivannia sluzhbovoiu osoboiu svoim sluzhbovym stanovyshchem* [Circumstances subject to proof in the course of the investigation of the taking over of someone property by abuse of official status by their official position]. *Mytna sprava – Customs*, 2 (2.2), 244 – 251 [in Ukrainian].
2. *Zvitnist pro robotu orhaniv dosudovoho rozsliduvannia za 2015–2017 rr.* [Reporting on the work of the pre-trial investigation bodies for 2015-017]. www.gp.gov.ua. Retrieved from <http://www.gp.gov.ua>.
3. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. [zakon0.rada.gov.ua](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>

4. Martynenko, V. O. (2017) *Kryminolohichna kharakterystyka osoby derzhavnoho sluzhbovtzia, yakyi zlovzhyvaie vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem* [Criminological characteristic of a civil servant who abuses a power or official position]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav.* – *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 99 – 110 [in Ukrainian].
5. Martynenko, V. O. (2017) *Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti za zlovzhyvannia vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem, shcho vchyniaiut derzhavni sluzhbovtsi* [Peculiarities of criminal liability for abuse of power or official position performed by civil servants]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav.* – *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 118 – 132 [in Ukrainian].
6. Syiploki, M. V. (2015) *Zlovzhyvannia vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem: vyznachennia naslidkiv zlochynu* [Abuse of power or official position: determining the consequences of a crime] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu.* – *Scientific Journal of Uzhgorod National University*, 33(2), 127 – 130 [in Ukrainian].
7. Bilodid, I. K., Hnatiuk, H. M. & Chertoryzka, T. K. (1972) *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. – (Vols. 1 – 11). Kyiv: Naukova dumka – Scientific thought [in Ukrainian].
8. Iatsynina, M.- M. S. (2016) *Obiektivna storona skladiv zlochyniv, shcho peredbachaiut vidpovidalnist za sluzhbovi zlovzhyvannia: okremi aspekty* [The objective side of the crimes of crime, which provides for responsibility for official abuse: some aspects] *Porivnialno-analitychne pravo.* – *Comparative and analytical law*, 3, 185 – 189 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018.